

ÎNTRE ROMA ȘI NAȚIUNEA ROMÂNĂ. CONSIDERAȚII PRIVIND IDENTITATEA BISERICII ROMÂNE UNITE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

Ion CÂRJA* , Cecilia CÂRJA**

ABSTARCT. *Between Rome and the Romanian Nation. Considerations Regarding the Identity of the Romanian Greek-Catholic Church at the Beginning of the 20th Century.* The present article seeks to offer a panoramic view of the identity of the Romanian Greek-Catholic Church at the beginning of the 20th century. The period of the second half of the 19th century was truly defining for the identity project of the Romanian Greek-Catholic denomination, if we consider the events that influenced it throughout this time. The Romanian Church United with Rome was elevated to the rank of metropolitanate, it was removed from the jurisdiction of the Hungarian Church of the Latin rite and placed directly under the authority of the Holy See, it was represented by two of its prelates at the First Vatican Council and underwent, in the following period, a thorough constitutional organization, in the form of legislation promulgated by three provincial councils and several diocesan synods. During this period, various projects circulated that sought to strengthen the missionary and proselytizing character of this Church, such as the plan to raise it to the rank of patriarchy, to expand the union with Rome among the Romanians, and last but not least, to appoint one of its leading hierarchs (Metropolitan Ioan Vancea), to the dignity of cardinal. Other events were real challenges for the Romanian Greek-Catholic Church, such as the "Catholic Autonomy" project in Hungary and the establishment in 1912 of the Hungarian Greek-Catholic Bishopric of

* Conferențiar univ. dr., Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie și Filosofie, e-mail: ion.carja@ubbcluj.ro. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3252-9470>.

** CS II dr., Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, e-mail: cecilia.carja@ubbcluj.ro. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0839-6209>.

Hajdudorogh. With a well-defined identity in relation to other denominations, even those with which it had several elements in common, such as Orthodoxy or Latin Rite Catholicism, the Greek Catholic Church expressed its identity according to the ethnic-national conditioning, on which it based its quality as a "Romanian Church", essential for its relationship with the national project of the Romanians in the Austro-Hungarian Empire.

Keywords: Romanian Greek-Catholic Church, confessional identity, national identity, Holy See, Austro-Hungarian Empire.

Cuvinte-cheie: Biserica Greco-Catolică, România, identitate confesională, identitate națională, Sfântul Scaun, Imperiul Austro-Ungar.

La 1900 Biserica Greco-Catolică românească a aniversat cel de al doilea centenar al existenței sale ca Biserică de rit răsăritean aflată în comuniune cu Catholicismul, un moment jubiliar care a marcat în același timp două secole de biconfesionalism în viața religioasă a românilor ardeleni. Această sărbătoare a avut în centrul său cel de al treilea sinod provincial, desfășurat la Blaj în 18-26 septembrie 1900, eveniment care încheia o etapă importantă, aceea a organizării constituționale a Bisericii Române Unite, începută cu jumătate de secol mai devreme, în anii imediat următori revoluției pașoptiste¹. Identitatea greco-catolicismului românesc² era configurată de experiențele pe care le traversase în întreaga sa istorie de până atunci, la care se adăugau provocările care-i stăteau în față în acel context al noului început de veac. Secolul care începea avea să-i ofere, de altfel, în desfășurarea sa, pe lângă unele momente de triumf, dificultăți și provocări și mai mari.

¹ *Conciliul Provincial al Treilea al provinciei bisericești greco-catolice de Alba-Iulia și Făgăraș ținut la anul 1900*, Tipografia Seminarului Arhidiecezan, Blaj, 1906; Diana Covaci, „Sinodul provincial de la 1900: celebrarea și reafirmarea identității românilor greco-catolici”, in Constantin Bărbulescu et alii (coord.), *Identitate și alteritate 5. Studii de istorie politică și culturală*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2011, pp. 111-122.

² Pe această temă a se vedea Ciprian Ghișa, *Biserica Greco-Catolică din Transilvania (1700-1850). Elaborarea discursului identitar*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006; Idem, „Aspecte ale identității confesionale la începutul mileniului III. Studiu de caz: Biserica Greco-Catolică din România”, in C. Bărbulescu et alii (coord.), *op.cit.*, pp. 156-172.

Evoluția istorică a ultimei jumătăți de secol adusesese cu sine desfășurări de fapte de cea mai mare importanță pentru portretul identitar al Bisericii greco-catolice românești. Depășindu-se proiectul romantic și utopic al unei „Mitropolii române”, dorit de elita revoluției pașoptiste, s-a ajuns la înființarea instituției mitropolitane pe formulă confesională, în ambele Biserici românești din Imperiul austriac³. Astfel, în primele decenii ale celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea asistăm la ceea ce se poate numi drept triumful principiului național în Bisericile românești, prin crearea celor două Mitropolii, greco-catolică și ortodoxă, în 1853 și respectiv 1864. Cele două provincii mitropolitane au fost de la început pe deplin independente din punct de vedere canonic, în sensul în care cu acest prilej Biserica Română Unită a fost scoasă de sub jurisdicția arhiepiscopiei maghiare de rit latin (romano-catolice) de la Esztergom și, în calitate de Biserică *sui iuris*, a fost pusă sub ascultarea directă a Sfântului Scaun. Provincia mitropolitană de Făgăraș și Alba Iulia, înființată prin bula papală *Ecclesiam Christi ex omni lingua* din 26 noiembrie 1853 urma să cuprindă între fruntariile sale două episcopii noi, cu sediul la Gherla și respectiv la Lugoj, pe lângă cele deja existente, Blajul și Oradea⁴. După trecerea a peste un deceniu și după ducerea la bun sfârșit a unor demersuri lungi și stăruitoare de „separație” ierarhică a românilor ortodocși de sub jurisdicția Bisericii sârbe din imperiu (Mitropolia de la Carloviț, ridicată în anul 1855 la rang de patriarhie), Andrei Șaguna reușește în anul 1864 să obțină statutul de mitropolie pentru Biserica pe care o păstora și să se ajungă astfel la o Biserică ortodoxă pe deplin independentă din punct de vedere canonic, practic o Biserică ortodoxă autocefală. Șaguna proiectase o mitropolie în care să fie cuprinși toți românii ortodocși din Imperiul austriac, o idee transpusă în practică în cea mai mare parte, excepție făcând Bucovina, unde episcopul locului, Eugeniu Hacman, și-a dorit pentru sine funcția de mitropolit⁵. Ambele mitropolii s-au

³ Nicolae Bocșan, „Națiune și confesiune în Transilvania în secolul al XIX-lea: cazul mitropoliei române”, în Nicolae Bocșan, Ioan Lumperdean, Ioan-Aurel Pop, *Etnie și confesiune în Transilvania (secolele XIII-XIX)*, Fundația „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1994, pp. 97-188.

⁴ Octavian Bârlea, *Mitropolia Bisericii Române Unite proclamată în 1855 la Blaj*, text paralel în română și germană, extras din „Perspective”, X, 1987, 37-38, 419 pagini.

⁵ Ilarion Pușcariu, *Mitropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania. Studiu istoric despre reînființarea Mitropoliei, dimpreună cu o colecțiune de acte*, Tiparul Tipografiei Arhidiececane, Sibiu, 1900; Mircea-Gheorghe Abrudan, *Ortodoxie și luteranism în Transilvania între Revoluția pașoptistă și Marea Unire. Evoluție istorică și relații confesionale*, Editura Andreiana, Presa Universitară Clujeană, Sibiu, Cluj-Napoca, 2015.

legitimată cu ideea că „restaurează” vechea mitropolie a românilor ardeleni, care funcționase la Bălgrad (Alba Iulia) până la Unirea cu Roma, atât Mitropolia greco-catolică de la Blaj cât și cea ortodoxă de la Sibiu pretinzând că sunt continuatoarele vechii mitropolii românești a Transilvaniei. Este important de spus faptul că cele două provincii mitropolitane românești cuprindeau în aria lor de jurisdicție pe aproape toți românii din Imperiul habsburgic (de la 1867 monarhie austro-ungară), astfel importanța și relevanța lor în zona confesională și bisericească era întregită de importanța pe care o aveau ca veritabile instituții „naționale” pentru întreaga comunitate românească de pe cuprinsul monarhiei dunărene.

Primele decenii care au urmat după constituirea provinciei mitropolitane greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș sunt deosebit de interesante pentru punerea în evidență a profilului identitar al confesiunii românilor uniți. Sfântul Scaun a dorit să cunoască mai îndeaproape tradițiile, funcționarea și a întregul specific al Bisericii Române Unite, pentru a-i putea conferi o organizare care să servească de model și pentru alte Biserici catolice de rit răsăritean. În desfășurarea acestui demers deosebit de semnificative au fost momentele în care s-a înregistrat prezența în Transilvania a unor înalți reprezentanți ai Sfântului Scaun, veniți să-i cunoască pe românii greco-catolici „la ei acasă”, astfel în anul 1855 a ajuns la Blaj pro-nunțitul vienez Michele Viale Prela, în 1858 a avut loc vizita unei delegații papale conduse de nunțitul Antonio de Luca, o „incursiune” de amploare care a pus la dispoziția forurilor pontificale un material bogat privind organizarea, funcționarea, practicile și uzanțele existente la acel moment în Biserica Greco-Catolică românească. În anul 1868 a călătorit prin Transilvania nunțitul vienez Mariano Falcinelli, care a poposit între altele la Gherla, sediul unei dieceze tinere, înființate cu mai puțin de două decenii în urmă. În termenii unei raportări de tip alteritar derularea acestor vizite pontificale a prilejuit întâlnirea paradigmei latine a Catolicismului cu o Biserică Unită înzestrată cu o viguroasă tradiție răsăriteană și a dat ocazia Sfântului Scaun să cunoască mai bine problematica identității unei Biserici răsăritene aflate în comuniune cu Roma⁶.

Participarea episcopatului greco-catolic român la conciliul Vatican I este un moment al istoriei bisericești din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea cu impact semnificativ asupra identității confesionale a românilor uniți. Au luat parte la lucrările conciliului mitropolitul de la Blaj, Ioan Vancea, și sufragantul său de la

⁶ Documentația acestor vizite a fost publicată de Ana Victoria Sima în vol. *Vizitele nunțiilor apostolici venezi în Transilvania (1855-1868)*, vol. I-II, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003.

Oradea, Iosif Papi-Szilagy, însoțiți de Victor Mihaly de Apșa și respectiv Ioan Szabo, în calitate de secretari, ulterior arhieriei și ei, la rândul lor. Prin discursurile rostite în plenul reuniunii conciliare și prin memoriile adresate în scris diferitelor comisii și chiar papei Pius al IX-lea, care i-a primit în audiență în data de 4 mai 1870, cei doi episcopi români au făcut cunoscută Sfântului Scaun și întregii lumi catolice tradițiile și întreaga problematică a identității Bisericii greco-catolice românești. Conciliul Vatican I a fost un moment de vârf al afirmării și exprimării pe plan extern a Bisericii Române Unite, unul dintre cele mai importante din întreaga sa existență istorică⁷.

Chiar dacă acest conciliu n-a mai apucat să formuleze hotărâri referitoare la Bisericile de rit oriental aflate în comuniune cu Roma (papa Pius al IX-lea a trebuit să-i suspende lucrările sub presiunea armatei italiene, care a și pătruns în Cetatea Eternă după faimoasa străpungere a apărării pontificale de la Porta Pia, 20 septembrie 1870), momentul Vatican I n-a rămas fără impact asupra lor. Mulți episcopi uniți printre care și Vancea au avut rezerve față de tezele majorității conciliare (partida „infaibilistă”), fiind nevoiți ulterior să subscrie public la hotărârile conciliului. Conciliul Vatican I a accentuat o dezbatere, prezentă de dinainte în mediile greco-catolice românești în legătură cu fenomenul de „latinizare” a uniților-aducerea lor mai aproape de paradigma latină a catolicismului. În Biserica greco-catolică din fostul Mare Principat al Transilvaniei atașamentul față de tradiția răsăriteană era mai pregnant, în timp ce în alte zone de pe cuprinsul său, așa cum era episcopia de Oradea, influențele dinspre Biserica de rit latin erau mai pronunțate⁸. Ioan Vancea a avut parte de altfel chiar de acuzații dure că ar fi latinizat excesiv Biserica greco-catolică românească, așa cum au fost cele formulate de Nicolae Densușianu⁹.

În perioada de după Conciliul Vatican I Biserica Română Unită a organizat trei sinoade provinciale, în anii 1872, 1882 și 1900, alături de câteva sinoade

⁷ Nicolae Bocșan, Ion Cârja, *Biserica Română Unită la Conciliul Ecumenic Vatican I(1869-1870)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001 (audiența la papă, vezi la pp. 414-422); Ana Victoria Sima, *Affirming Identity. The Romanian Greek-Catholic Church at the Time of the First Vatican Council*, Vita e Pensiero, Milano, 2013; Ion Cârja, „Identită eclesiastice a confronto. La Chiesa Greco-Cattolica Romana al Concilio Vaticano I”, în Martin Baumeister, Andrea Ciampani, Francois Jankowiak, Roberto Regoli (a cura di), *Il Concilio Vaticano I e la modernità*, Editrice Pontificia Universita Gregoriana, Roma, 2020, pp. 415-432.

⁸ Ion Cârja, *Biserica și societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea (1869-1892)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, pp. 223-225 sq.

⁹ Nicolae Densușianu, *Independența bisericească a Mitropoliei Române de Alba-Iulia*, Edițiunea „Gazetei Transilvaniei”, Tipografia A. Mureșianu, Brașov, 1893, pp. 1-16.

eparhiale, care au pus la punct organizarea constituțională a acestei Biserici. Semnificativ pentru existența celor două paradigme identitare în Biserica greco-catolică românească de atunci este faptul că Decretele primului sinod provincial au fost înaintate la Roma spre aprobare, de unde au fost retrimise la Blaj, sensibil revizuite, spre a fi puse în aplicare, abia în anul 1881¹⁰.

Cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea înregistrează două proiecte deosebit de semnificative pentru identitatea Bisericii greco-catolice românești, primul dintre ele, formulat de mitropolitul Vancea în memoriul înaintat papei cu ocazia audienței din 4 mai 1870, propunea ridicarea acestei Biserici la „un rang mai înalt și o mai mare jurisdicție ecleziastică”, fiind vorba în fapt de înălțarea acesteia la rangul canonic de patriarhie, care-i putea întări caracterul misionar și prozelitar printre românii din Transilvania și chiar a celor de peste Carpați¹¹. Al doilea, merit de asemenea, între altele, să fortifice pe plan misionar această Biserică în cadrul națiunii române, a constat în numirea mitropolitului Ioan Vancea în demnitatea de cardinal, proiect luat în calcul de forurile imperiale austro-ungare și de Sfântul Scaun de câteva ori, începând din 1869, pentru ca în 1877 să fie aproape de transpunerea în practică, lucru care nu s-a mai întâmplat din cauza faptului că guvernul maghiar i-a retras în ultimul moment susținerea¹². Este o idee pe cât de interesantă din punct de vedere istoric, pe atât de puțin cunoscută astăzi, în istoriografia ecleziastică și în conștiința însăși a greco-catolicismului românesc contemporan.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea greco-catolicismul românesc și-a definitivat în esență organizarea constituțională, canonică și disciplinară în forma unei Biserici mitropolitane *sui iuris*, și a elaborat în același timp proiecte și strategii de natură să-i consolideze poziția în peisajul politico-ecleziastic din Imperiul austro-ungar și, deopotrivă, din interiorul națiunii române. O astfel de linie pe care au

¹⁰ Olivier Raquez, „Riflessioni sul primo Sinodo Provinciale della Chiesa greco-cattolica di Transilvania, tenuto a Blaj nel 1872”, in Ion Cârja (a cura di), *I Romeni e la Santa Sede. Miscellanea di studi di storia ecclesiastica*, Editura Scriptorium, Bucarest-Roma, 2004, pp. 139-147.

¹¹ N. Bocșan, I. Cârja, *op.cit.*, pp. 414-422.

¹² Ion Cârja, „Elite ecleziastice transilvane în context central european. Sfântul Scaun și numirea cardinalilor în Bisericile greco-catolice din Imperiul habsburgic/austro-ungar (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)”, in C. Bărbulescu et alii (coord.), *op.cit.*, pp. 92-110; Idem, „The Backstage of a Failed Ecclesiastical Project: the Appointment of a Romanian Cardinal in the Second Half of the Nineteenth Century”, in François Jankowiak, Laura Pettinaroli (ed.), *Les cardinaux entre cour et curie. Une élite romaine (1775-2015)*, Collection de l'Ecole Française de Rome, 530, Roma, 2017, pp. 33-46.

gândit-o elitele acestei Biserici a vizat întărirea caracterului său misionar, fapt care însemna în esență dorința de „lățire” a „Sfintei Uniri” la nivelul blocului etnic românesc din regiunea transilvană și din afara acesteia. Memorandumul înaintat papei Pius al IX-lea în 4 mai 1870 este unul din cele mai coerente expresii ale proiectului greco-catolic românesc de unire ecleziastică. Deosebit de interesantă este, pentru viziunea misionară a Bisericii greco-catolice române, propunerea de înființare a unei misiuni greco-catolice la Vidin, în sudul Dunării, sub patronajul și cu susținerea materială a Sfântului Scaun, în această zonă verificându-se în epocă începuturile unui fenomen de trecere la Unirea cu Roma a populației din satele românești din imediata vecinătate sudică a Dunării. În aceeași perspectivă a „unirii poporului român cu Sfânta Biserică Romană”, a elaborat Augustin Bunea un memoriu, cu data de 19 martie 1906. Argumentația avansată de canonicul blăjean evidențiază unul din temeiurile majore ale demersului românesc de unire bisericească, faptul că se spera ca proiectul de unire să ducă la fortificarea instituțională a Bisericii Greco-Catolice române astfel încât aceasta să se poată disocia în mod categoric de Autonomia Catolică din Ungaria, un proiect perceput de românii uniți ca fiind riscant pentru propria autonomie bisericească, așa cum se va vedea în cele ce urmează¹³. Pentru semnificația națională a conceptului de unire ecleziastică promovat de mediile greco-catolice din epocă este la fel de sugestiv demersul lui Vasile Lucaciu, unul din liderii români de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX cei mai angajați în direcția ideii de unire politică a tuturor românilor, care a pus biserica de la Șișești, ctitorită de el, sub semnul sintagmei „pro Sancta Unione omnium Romanorum”¹⁴. Marea Unire din anul 1918 a reactivat aceste planuri, nutrite de ambele confesiuni românești de altfel, în sensul în care s-a avansat ideea de a se profita de înfăptuirii unirii politico-statale a tuturor românilor pentru depășirea separației confesionale din cadrul blocului românesc intracarpatic¹⁵.

Raporturile cu Autonomia Catolică maghiară au reprezentat o temă care a generat un discurs identitar deosebit de consistent la nivelul elitelor Bisericii Române Unite de-a lungul întregii perioade dualiste. Un proiect original în felul său, de

¹³ I. Cârja, *Biserică și societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea*, pp. 257-270, 272-273.

¹⁴ Simion Retegan, *Luptând pe două fronturi. Memorandistul Vasile Lucaciu*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2016; Claudiu Porumbăceanu (coord.), *Dr. Vasile Lucaciu. Pro sancta unione romanorum*, Editura Argonaut, Editura Mega, 2022.

¹⁵ I. Cârja, *Biserică și societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea*, p. 274.

delimitare a zonei de interes și influență a Bisericii Catolice din Ungaria de ingerințele statului, proiectul Autonomiei Catolice avea în vedere includerea în această structură a eparhiilor de rit latin și a celor de rit bizantin (greco-catolic) din Ungaria, fapt care a fost perceput de românii uniți ca o amenințare la adresa propriei autonomii bisericești garantate de Sfântul Scaun. Cu origini în perioada revoluției de la 1848, Autonomia Catolică a fost prezentă în dezbaterile politico-eceziastică din Ungaria practic de-a lungul întregii perioade dualiste, din care se disting două etape ale congreselor și de elaborare a unor statute ale Autonomiei, în anii 1868-1871 și 1897-1902, pentru ca problema să revină pentru ultima dată în prim-plan în anul 1917. Autonomia Catolică din Ungaria a reprezentat o veritabilă provocare pentru Biserica Greco-Catolică românească, dând-i astfel ocazia de a se maturiza sub aspectul identității prin mecanismul de raportare alteritară. Reacționând la proiectul Autonomiei Catolice maghiare, elitele Bisericii Române Unite au elaborat unul din cele mai ample discursuri asupra propriei autonomii și identități eceziastice din întreaga existență istorică a acestei Biserici. Se poate vorbi de un discurs și deopotrivă de o veritabilă ideologie a autonomiei bisericești, un corespondent în sfera eceziastică a ideologiei politico-naționale a mișcării românești de emancipare¹⁶.

Începutul veacului al XX-lea a fost o perioadă cu câteva teme preocupante pe agenda Bisericii Române Unite, cu impact considerabil asupra demersului de definire identitară și națională a confesiunii greco-catolice. Una a fost Autonomia Catolică maghiară, o dezbateră veche de câteva decenii, aflată în plină desfășurare, periodic repropusă în dinamica raporturilor Stat-Biserică din Ungaria, pe care Sfântul Scaun o urmărea, de asemenea, nu fără unele temeri și îngrijorări. O altă problemă care nu era nouă dar care s-a acutizat progresiv odată cu trecerea timpului, a fost reprezentată de școlile confesionale, gestionate de cele două Biserici românești în virtutea autonomiei culturale de care se bucurau naționalitățile nemaghiare din Ungaria-este vorba de Legea Naționalităților din 1868 (legea XLIV/1868), ale cărei prevederi liberale inițiale s-au restrâns treptat prin legile școlare ulterioare ale

¹⁶ Gabriel Adriányi, „Lo stato ungherese ed il Vaticano (1848-1918)”, in Pál Cséfalvay, Maria Antonietta De Angelis (a cura di), *Mille anni di cristianesimo in Ungheria*, Conferenza Episcopale Ungherese, Budapest, 2001, p. 114; I. Cârja, *Biserică și societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea*, pp. 171-222; Cecilia Cârja, Ion Cârja, „Identită confessionale-identită nazionale. Le élites della Chiesa greco-cattolica romana e l'Autonomia cattolica dell'Ungheria nel periodo del dualismo (1867-1918)”, in Andrea Ciampani, Rita Tolomeo (edited by), *National Identities and Transnational European Elites*, Rubbettino, Soveria Manelli, 2015, pp. 121-138.

regimului dualist. Școala era în această perioadă de puternică efervescență națională un instrument de menținere și de consolidare a identității comunitare, etnico-naționale sau, dimpotrivă, un mijloc eficient de diluare a identității și de asimilare. Având în vedere impactul puternic al politicilor educaționale în zona identității, școlile elementare confesionale erau, în perioada pe care o avem în vedere, obiect de dispută între Stat și cele două Biserici românești, pentru care menținerea caracterului confesional al acestor școli era sinonimă cu salvagardarea identității naționale¹⁷. În virtutea calității arhierilor de senatori de drept în camera superioară a Parlamentului de la Budapesta (Casa Magnaților), aceștia au intervenit frecvent prin luările lor de cuvânt pentru a contracara politicile asimilaționiste ale guvernelor maghiare în materie de învățământ¹⁸. Perioada delimitată de lucrările celui de al treilea sinod provincial al Bisericii Române Unite și începutul Primului Război Mondial a cunoscut un moment de criză de mare intensitate, reprezentat de legea școlară Apponyi din anul 1907.

Un moment de dificultate majoră, adevărată criză de identitate pentru greco-catolicismul românesc, s-a înregistrat în perioada premergătoare primei conflagrații mondiale prin înființarea episcopiei de Hajdudorogh, în anul 1912. Corespunzător unei realități etno-lingvistice din nord-estul actualei Ungarii, în care comunități de origine precumpănitor ruteană dar și română s-au asimilat în timp ajungând să vorbească în mod prioritar limba maghiară, proiectul unei episcopii greco-catolice maghiare s-a concretizat într-o primă fază sub forma unui vicariat, alcătuit din 41 de parohii, înființat în anul 1873, pentru ca în 1912 să fie ridicat la rang de eparhie, prin pevederile bulei papale *Christifideles graeci*, promulgată în 8 iunie 1912. Guvernele maghiare au profitat de această realitate din teren, transformând-o într-un proiect politic prin care se urmăreau finalități asimilaționiste în cadre ecleziastice. Noua episcopie cuprindea în aria sa de jurisdicție 162 de parohii preluate de la dicezele greco-catolice române și rutene, dintre care 8 de la episcopia de Eperjes, 70 de la Munkács, 4 de la Gherla, 44 de la Oradea, 35 de la arhiepiscopia de Făgăraș și Alba

¹⁷ Daniela Mărza, *Învățământ românesc în Transilvania. Școlile Arhidiecezei de Alba Iulia și Făgăraș la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2011.

¹⁸ Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, ediție anastatică, vol. I-IX, Tipografia Moldova, Iași, 2017, passim; Andreea Dăncilă Ineuan, Marius Eppel, Ovidiu Emil Iudean (editori), *Polifonii politico-eceziastice. Discursuri ale elitei clericale din Camera Superioară a Parlamentului Ungariei (1867-1918)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2020.

Iulia (dieceza mitropolitană română), acestea din urmă fiind organizate sub forma unui Vicariat al Secuilor. În componența eparhiei nou înființate mai intra parohia mixtă româno-ruteană din Budapesta, aflată până atunci în componența arhiepiscopiei de rit latin de la Esztergom. Înființarea episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdudorogh a antrenat o amplă mișcare de protest printre românii uniți, elite și comunități (parohiile vizate de noua construcție ecleziastică, în special), cu ecou la Sfântul Scaun și cu implicarea arhiducelui Franz Ferdinand, moștenitorul tronului Austro-Ungariei, de partea românilor. În perioada premergătoare și în anii imediat următori promulgării bulei *Christifideles* s-au înregistrat numeroase momente de cumpănă în mediile greco-catolice românești, ajungând să se vorbească în acel context de „ruperea peceților” și întoarcerea la „Biserica strămoșească”¹⁹.

După două veacuri de existență, la începutul secolului XX, Biserica greco-catolică românească avea o identitate bine conturată în piesajul vieții bisericești și naționale a românilor din Austro-Ungaria și, deopotrivă, pe planul mai larg al vieții publice din imperiul dualist. Vorbim de o Biserică cu o identitate răsăriteană, de care era incontestabil atașată²⁰, fără a se confunda însă cu Biserica Ortodoxă de care se deosebea prin influențele venite, în timp, dinspre Catholicismul de rit latin. În mecanismul raportării de tip alteritar, Biserica Română Unită își proiecta un profil distinct atât în raport cu Bisericile și confesiunile cu care avea elemente în comun (Ortodoxia, Catholicismul de rit latin), cât și cu cele mai îndepărtate din punct de vedere al trăsăturilor identitare (confesiunile protestante ale Transilvaniei). Asemeni Bisericii Ortodoxe a românilor din imperiul dunărean, în epoca pe care o avem în vedere, Biserica Unită era în mod fundamental o Biserică „românească” și ținea să fie percepută ca atare în comunitatea românească din Austro-Ungaria, fără a se confunda însă cu Biserica Ortodoxă sub aspectul profilului identitar și al discursului

¹⁹ Pe această temă a se vedea: Cecilia Cârja, *Românii greco-catolici și episcopia de Hajdudorogh (1912). Contribuții documentare*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009; Idem, *Biserică și politică. Înființarea Episcopiei de Hajdudorogh (1912)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012; Ion Cârja, „Arhiducele Franz Ferdinand și românii greco-catolici în contextul înființării episcopiei de Hajdudorogh (1912)”, în Nicolae Bocșan, Ioan Bolovan (coord.), *Călători români în Occident (sec. XVII-XX)*, Institutul Cultural Român/Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2004, pp. 87-99. Vezi și „... you have foreseen all of my paths ...”. *Byzantine Rite Catholics in Hungary*, Éditions du Signe, Strasbourg, 2012, pp. 5-51.

²⁰ Ion Cârja, Cecilia Cârja, „Despre identitatea răsăriteană a Bisericii greco-catolice române în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, în *Banatica*, 22, 2012, pp. 229-242.

public. „Ceilalți”, românii „greco-orientali” (ortodocși), reprezentau pentru greco-catolici o alteritate de proximitate, din propriul perimetru etnic, iar pe un alt plan, al denominării cu care opera un discurs devenit tradițional în mediile pontificale, aceștia erau văzuți drept „schismatici”, chiar dacă o atare percepție, în perioada pontificatului lui Leon al XIII (1878-1903), un papă apropiat de Răsăritul creștin, a început să fie înlocuită cu expresii și denominări ceva mai reverențioase, de genul „frați separați” sau „dizidenți”²¹. Alături de ortodocși, greco-catolicii au participat, în perioada celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX, la ceea ce am putea numi „proiectul național” românesc, în sensul larg al termenului, în pofida clivajelor confesionale care jalonau în mod inevitabil prezența și activitatea celor două Biserici în cadrul comunității românești. Pe lângă cele două momente de referință pentru mișcarea politico-națională a românilor din Imperiu, 1848 și 1918, când cele două Biserici, prin ierarhi, cler și credincioși au acționat sinergic, deosebit de importantă a fost, în timp, colaborarea dintre ortodocși și greco-catolici în proiectul identitar lansat de Asociațiunea ASTRA în 1861, reprezentanții celor două confesiuni fiind prezenți activ și constant atât la nivel de conducere și cât pe plan regional și local, în activitatea despărțămintelor. În pofida formării unei intelectualități laice mai consistente²², în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, structurile ecleziastice continuă să aibă importanță și relevanță pentru demersul identitar al românilor din Imperiul austriac (monarhia austro-ungară).

De partea cealaltă, Catholicismul de rit latin (Biserica romano-catolică) din Transilvania și Ungaria era pentru Biserica Română Unită o alteritate și mai pronunțată decât Ortodoxia, prin specificul său dogmatic, ritual, disciplinar, în primul rând, aceasta în pofida influențelor latine care au păstruns în timp în greco-catholicismul românesc, la nivelul organizării instituționale și în viața religioasă curentă a românilor uniți²³. Ceea ce a contat foarte mult, în epocă, pentru raportarea de tip alteritar a confesiunii greco-catolice românești la Biserica romano-catolică din Ungaria (Transleithania), era condiționarea de tip național, Catholicismul latin fiind

²¹ Ion Cârja, „Aspecte ale imaginii ortodocșilor la greco-catolicii din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, vol. 51, 2006, nr. 2, pp. 75-96.

²² Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000.

²³ Ana Victoria Sima, „Despre inovațiile „latine” introduse în Biserica Română Unită la jumătatea secolului al XIX-lea”, în C. Bărbulescu et alii (coord.), *op.cit.*, pp. 71-82.

în mod fundamental de o altă expresie etnică. În mod tradițional, de fapt, pentru românii din Transilvania „ceilalți” se înfățișau sub forma unei alterități multistratificate, în sensul în care la condiționarea de tip etnic se adăuga condiționarea confesională și cea socială, astfel, spre exemplu, dacă românii erau ortodocși și greco-catolici, modelul alteritar maghiar însemna altă etnie, altă confesiune (romano-catolici, reformați, unitarieni) și alt etaj social (aristocrația maghiară)²⁴. La nivel de percepție și raportare, în dinamica jocului identitate-alteritate, condiționarea etnico-națională avea o mare greutate în relațiile bisericești româno-maghiare, pe ambele sensuri de percepție, atât dinspre partea română cât și dinspre cea maghiară. Proiectul deja menționat al Autonomiei Catolice din Ungaria n-a făcut decât să accentueze o anumită latură a demersului identitar greco-catolic, reprezentată de nevoia de disociere cât mai fermă de Catholicismul de rit latin, alături de care Biserica Română Unită risca să fie înglobată odată cu constituirea la nivel „regnicolar” (în întreaga Ungarie), a „organismului autonom”.

Făcând un salt în timp, nu putem să nu constatăm cum azi, la începutul secolului XXI, după ce peste Biserica Greco-Catolică a trecut regim totalitar care a scos-o în afara legii și a condamnat-o la o existență „în catacombe”, raportarea acestei confesiuni la cele două identități de proximitate, Ortodoxia și Catholicismul de rit latin, s-a schimbat destul de semnificativ comparativ cu secolul al XIX-lea, în sensul în care distanța dintre confesiunea greco-catolică și cea romano-catolică din Transilvania s-a mai diminuat, nemaifiind azi atât de marcată de condiționarea de tip național ca în trecut, în timp ce raportarea la Biserica Ortodoxă, de care o ținea aproape altădată solidaritatea de tip național și calitatea de „Biserică românească”, astăzi după experiența istorică pe care a consumat-o greco-catolicismul românesc din 1948 până în prezent, cu tot cea însemnat scoaterea în afara legii și perioada clandestinității, nu în ultimul rând disputele cu Biserica Ortodoxă după decembrie 1989 pe probleme de oridin patrimonial, a făcut ca Ortodoxia să ajungă să fie pentru confesiunea greco-catolică o ipostază alteritară cu note evidente de ostilitate.

Revenind la momentul istoric care face obiectul reflecțiilor de față, începutul de secol XX, constatăm că pentru ceea ce putem numi drept identitatea „istorică” a greco-catolicismului românesc, aceasta era deja formată, referințele fundamentale

²⁴ Nicolae Bocșan, „Alterități în relațiile interconfesionale din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (romano-catolic – greco-catolic)”, in Nicolae Bocșan, Valeriu Leu (coord.), *Identitate și alteritate. Studii de imagologie*, Editura Banatica, Reșița, 1996, pp. 96-110.

ale Bisericii Române Unite se formaseră și se sedimentaseră în cele două secole de existență, cu mențiunea că un aport esențial, definitiv, am putea spune, au avut desfășurările și evoluțiile din jumătatea de secol precedentă, cu alte cuvinte perioada cuprinsă între consitituirea mitropoliei de Alba Iulia și Făgăraș și cel de al treilea sinod provincial au avut un impact identitar important și de lungă durată asupra fizionomiei confesiunii greco-catolice românești.

S-a vorbit în epocă de „cele două strane” ale națiunii române, o expresie sugestivă care surprinde caracterul biconfesional al vieții religioase a românilor din Imperiul habsburgic, monarhia dualistă de mai târziu, existența a două identități sub raport confesional-eceziastic în interiorul comunității românești. Între crearea mitropoliilor autonome și prima conflagrație mondială geografia ecleziastică a românilor din spațiul intracarpatic s-a caracterizat prin stabilitate, în linii esențiale, vremea „trecherilor religioare”, a schimbărilor masive în sfera apartenenței confesionale trecuse demult. Vorbim pentru această perioadă de identități confesionale robuste, bine profilate, instituționalizate prin intermediul celor două provincii mitropolitane, greco-catolică și ortodoxă, cu elite reprezentative și o rețea complexă de instituții de învățământ, de la școlile elementare confesionale din lumea satelor până la nivel de gimnaziu, licee și academii teologice. Fără a fi un fenomen de anvergură, o anumită instabilitate în relația dintre cele două confesiuni se menține și se concretizează prin „trecheri” la „ceilalți”, care nu sunt fundamentate spiritual ci au drept cauză situații conflictuale de mică amplitudine și de anvergură locală²⁵.

La cumpăna veacurilor XVII-XVIII, prin unirea unei părți a românilor ardeleni cu Biserica Romei, în viața religioasă a acestui popor a apărut o a doua Biserică-departe de a fi un fapt efemer, această realitate nouă s-a instalat pe termen lung în istoria românilor din spațiul intracarpatic. Considerată responsabilă, conform unor abordări istoriografice polemice și partizane, de ruperea unității naționale românești, „separația” confesională a impus o anumită reconfigurare a vieții comunitare

²⁵ Simion Retegan, „Aspecte ale biconfesionalității românilor din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1867)”, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, XXXV, 1996, pp. 178-183; Macarie Drăgoi, *Ortodocși și greco-catolici în Transilvania (1867-1916). Convergențe și divergențe*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2011; Ion Cârja, „Dilemele conviețuirii. Ortodocși și greco-catolici în Transilvania (a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX)”, în Mihai Spăriosu, Vasile Boari (coord.), *Armonie și conflict intercultural în Transilvania și Banat. Perspective cultural-istorice 1650-1950*, Institutul European, Iași, 2014, pp. 361-371.

românești în ansamblul său, cu consecințe până la urmă beneficie pe planul evoluției cultural-naționale a românilor din imperiu. Caracterul biconfesional al vieții religioase a românilor din imperiul dunărean, prin nevoia coabitării cu o alteritate de proximitate din propriul perimetru etnic și a gestionării în cotidian a numeroase aspecte de interes comun, în care trebuia să se țină mereu seama de „celălalt”, a determinat în timp apariția unei culturi de timp democratic în cadre ecleziastice. Este un fapt care demonstrează, alături de alte contribuții extraordinare cu care Biserica Greco-Catolică a onorat modernitatea românească, faptul că această structură bisericească a fost un factor de occidentalizare și europenizare în viața publică a românilor din fosta monarhie dunăreană²⁶.

²⁶ Vezi mai pe larg în Ion Cârja, Cecilia Cârja, „Între separație confesională și unitate națională. Bisericele românești din Transilvania și Marea Unire”, în Gabriel Moisa, Sorin Șipoș, Ion Eremia (coord.), *Declarația de autodeterminare de la Oradea din 12 octombrie 1918*, Editura Academiei Române, București, 2018, pp. 27-38.